

Държава та Платон

Идеята за доброто

- Твърде достойна мисъл - рече той. - Но мислиш ли, че някой ще те остави на спокойствие, без да те попита какво е в същност това най-важна наука²⁷, за която ти говориш, за какво служи тя и каква е?

- Не мисля - отвърнах аз, - но хайде питай. Макар ти наистина нерядко да си слушал за това, само сега или не си спомняш, или пък възнамеряваш да ме затрудниш с възраженията си. Аз допускам повече последното, защото най-важната наука е идея за доброто, както често си слушал; чрез него се явява всичко справедливо, полезно и изгодно. Сега ти почти разбираш, че аз имам намерение да говоря за тая идея, а освен нея още и за обстоятелството, че ние не я познаваме. А щом не я знаем, то без нея дори и да знаем в съвършенство всичко друго, знаем, че няма никаква полза за нас, както е безполезно, ако ние притежаваме нещо, без да имаме доброто. Смяташ ли ти, че има голямо значение човек да притежава всякакъв имот, но да не притежава доброто? Или всичко друго да разбира, а да не разбира никак красивото и доброто?

- Заклевам се в Зевса, аз не мисля така - рече той.

- Но ти знаеш и това, че мнозинството от хората смятат удоволствието за добро, а по-изисканите хора смятат за добро разбирането.²⁸

- Как не?

- А признаващите това, друже мой, не могат да кажат какво е разбирането, но накрай биват принуждавани да признаят, че е разбиране на доброто.

- Наистина, много е смешно - рече той.

- Как няма да е смешно - продължих аз, - щом те ни упрекуват, че ние не знаем какво е добро, а после говорят с нас като такива, които го знаят. Те твърдят, че доброто е разбиране на доброто, сякаш ние разбираме какво те говорят, когато изговарят често думата добро.

- Съвсем вярно - рече той.

- Но какво? Смяташ ли ти, че тези, които определят удоволствието като добро, са в по-малко заблуждение от другите? Няма ли те да бъдат принудени да признаят, че удоволствията са нещо лошо?

- Разбира се.

- Смятам, че те трябва да се съгласят, че доброто и злото са едно и също нещо. Така ли е?

- Как иначе?

- Следователно стана ли ясно, че недоуменията относно доброто са големи и много?

- Как не?

- Но какво? Не е ли също ясно, че що се отнася до справедливото и прекрасното, макар и само да изглеждат такива, а в действителност да не са, мнозина предпочитат да ги осъществяват, да ги притежават и да ги търсят, а придобиването на въображаемото добро за никого още не е било достатъчно; хората търсят действително съществуващото добро и всеки не зачита никак въображаемото.

- Без съмнение - рече той.

- Това е относно доброто, което търси всяка душа и за което тя прави всичко, като се старае да отгадае какво е в същност то, но няма сили и не е в състояние точно да разбере какво е то; тя не може да се облегне на сигурна вяра, с която си служи при други случаи, заради това не получава и останалите блага, които биха ѝ били полезни; ще кажем ли ние, че относно толкова голямо и толкова съществено благо трябва да останат слепи ония най-добри хора, на които ние всичко ще поверим?

- Съвсем не - рече той.

- Затова смятам - продължих аз, - че справедливото и прекрасното, ако не бъде известно защо те са добри, няма да намерят много достоен страж за себе си в лицето на този, който не знае доброто. Дори предсказвам, че никой няма предварително да ги узнае достатъчно.

- И добре предсказваш - рече той.

- Нали тогава нашата държава ще бъде свършено устроена, когато за нея се грижи такъв страж, който знае това?

- Това е необходимо - рече тон. - Но ти, Сократе, твърдиш ли, че доброто е знание или удоволствие, или нещо друго извън тях ?

- Ах ти, човече! - възкликнах аз. - Добре знаех и отдавна ми беше известно, че тебе няма да те задоволи това, което се харесва на другите по тоя въпрос.

- Но, Сократе, според мене не е справедливо да говориш за съмненията на другите, а своето да не изказваш, макар че толкова много време се занимаваш с този въпрос - рече той.

- Не смяташ ли ти - продължих аз, - че е с справедливо някой да говори като знаещ нещо, което не знае?

- По никакъв начин като знаещ - рече той, - но като смяташ, че желае да каже това, което мисли.

- Но ти не съзнаваш ли - попитах аз, - че всички мнения без знание²⁹ са негодни и че най-добрите от тях са слепи? Смяташ ли, че по нещо се различават от вървящите право по пътя слепци тия, които мислят, че има нещо истинно без разбиране?

- Никак не се различават - рече той.

- Следователно ти би ли искал да съзерцаваш негодното, слепото и кривото, когато имаш възможност да научиш от други за светлото и прекрасното?

- В името на Зевса - рече Главкон, - ти, Сократе, не спирай като че ли си стигнал до края. За нас ще бъде достатъчно, ако ти разгледаш така доброто, както вече разгледа справедливостта, разсъдливостта и другите добродетели.

- И за мене, друже мой - рекох аз, - това ще бъде приятно, стига само да не бъда в невъзможност и да не възбудя смях, като се показвам усърден без полза. Впрочем, блажени мъже, нека сега оставим разискването какво е самото добро, понеже това, което сега мисля, изглежда, изисква повече разсъждения от тия, които съответствуват на сегашния ни стремеж. Но аз съм готов да говоря за това, което изглежда плод на

доброто и е подобно на него, ако и на вас е приятно. В противен случай нека го изоставим.

- Но говори - рече той. - Разказа за бащата³⁰ ще отложиш за друг път.
- Бих искал - отвърнах - да мога да го разкажа и вие да го възприемете, но не като лихва само. Тази лихва и прираст вие ще получите³¹, но вие внимавайте да не ви някак измамя против волята си, като ви представя фалшива сметка за лихвата.

- Ще внимаваме според силите си - рече той, - но ти започвай да говориш.
- След като се съгласих - казах аз - и след като ви припомних вече казаното по-рано и вече често говореното при други случаи.

- Какво именно? - попита той.
- Има и много прекрасни неща - казах аз, - и много добри неща, които поотделно назоваваме и определяме с думи.

- Назоваваме, разбира се.
- Също така определяме и прекрасното само по себе си, и доброто само по себе си, и същото правим за всички останали вещи, макар и да признаваме, че те са много. А какво е в същност всяка една вещ, ние я определяме с една идея - по една идея за всяка вещ.

- Така е.
- Говорим, че ние можем да виждаме тия много вещи, но не можем да мислим за тях, напротив, пък за идеите можем да мислим, но не можем да ги виждаме.

- Без съмнение.
- С какво от нас самите ние виждаме видимото?
- Със зрението - рече той.
- Нали със слуха - продължих аз - възприемаме това, което може да се слуша, а с другите чувства възприемаме всичко, което може да се чувствува?

- Как иначе?
- Вече разбра ли ти - продължих аз - колко от свършена по-свършена сила е създал творецът на чувствата с възможността да виждаме и да бъдем виждани?

- Не съм - рече той.
- Но внимавай в следното. Има ли нещо друго извън слуха и звука, та слухът да може да слуша и звукът да бъде слушан, и ако това трето не се яви, слухът няма да може да слуша и звукът няма да може да бъде слушан?

- Никакво друго нещо - рече той.³²
- Аз мисля - продължих, - че много други чувства, за да не кажа никое, не се нуждаят от нещо трето. Или можеш да покажеш нещо такова?

- Не мога - рече той.
- Но не забеляваш ли, че зрението и зримото, което се вижда, се нуждаят от нещо друго?
- Как?

- Да допуснем, че в очите ни има зрение и неговият притежател се опитва да си послужи с него; макар че те могат да различават цветовете, ако не се появи трети вид, предназначен за това именно, ти знаеш, че зрението няма нищо да види и цветовете ще останат невидими.

- Но какво имаш пред вид? - попита той.
- Именно това, което ти наричаш светлина - казах аз.

- Вярно - рече той.

- Следователно не с нещо малко са свързани чувството за виждане и силата на нещо да може да бъде виждано, а с по-ценен съюз от другите съюзи, стига само светлината да е нещо ценно.

- Съвсем е изключено да не бъде ценна - рече той.

- И така кого от небесните богове ти смяташ за господстваща причина п чия е тая светлина, която прави зрението да вижда по най-добър начин и да се вижда зримото, което може да бъде виждано?

- Този, когото смяташ ти и другите - рече той. Явно е, че ти питаш за Слънцето.

- Следователно зрението не се ли отнася по природа към този бог?

- Как?

- Зрението не е слънце - нито то самото, нито онова, в което то се намира и което ние наричаме очи.

- Без съмнение не е.

- Но окото е, мисля, най-подобно на слънцето от всичките наши органи за чувствата.

- Съвсем вярно.

- Нали и силата, която има този орган, я притежава като някакво излъчване, получено от слънцето.

- Естествено.

- Нали слънцето, без да е зрение, но бидейки причина за него, бива виждано от самото това зрение?

- Така - рече той.

- Запомни - рекох, - че аз наричам слънцето рожба на доброто, което добро го е родило като подобие на себе си. Каквото е самото добро в областта на мислимото по отношение на ума и умосъзерцанието, същото е и слънцето в областта на видимото по отношение на зрението и на зримото.

- Как? - попита той. - Разясни ми го още.

- Ти знаеш - продължих аз,- че очите, когато някой не ги насочи към тия предмети, върху които дневната светлина разпростира цветовете, а върху ония предмети, над които има нощно сияние, стават късогледни и почти ослепяват, сякаш не притежават чисто зрение.

- Съвсем е така - рече той.

- А когато пък ясно виждат предметите, които слънцето осветява, тогава става ясно, мисля, че очите притежават зрение.

- Как иначе?

- Но сега помисли си по същия начин и за душата. Когато тя се насочва към това, което истината и съществуващото озаряват, тогава тя го разбира и го познава, а от това става ясно, че тя няма разум. Ако пък тя се насочва към това, което е размесено с мрак, което се ражда и погива, тя се замисля и става почти тъпа, понеже постоянно променя мнението си и заприличва на това, което няма разум.

- Разбира се, прилича.

- Ето защо това, което придава истинност на познаваемите вещи и дава сила на този, който ги опознава, това смятай, че е идея па доброто, причина за знание и за истина, доколкото тя може да се узнае с ума. Защото колкото и да са прекрасни тия двете - знанието и истината, ако ти допускаш нещо друго по-прекрасно от тях, с право

го допускаш. Както е справедливо в горния случай да се смятат светлината и зрението слънцеподобни, а слънцето не е право да се смята подобно на нещо, така също е справедливо и тука двете - знанието и истината, да се смятат подобни на доброто, но не е справедливо всяко едно от тях да се смята за добро, понеже доброто трябва да се почита като нещо по-велико.

- Ти говориш за една необикновена красота, щом тя поражда знание и истина, а сама ги надминава по красотата си. Не разбираш ли под това удоволствието?

- Недей да сквернословиш - отговорих аз, - но по-скоро наблюдавай нейния образ още по тоя начин.

- Как?

- Слънцето, ще кажеш ти, както ми се струва, доставя на видимите предмети не само възможност да бъдат виждани, но и раждането, растението в храната, а самото слънце не се ражда.

- Но как наистина?

- Така и доброто, трябва да се каже, доставя на познаваемите предмети не само възможност да бъдат познавани, но и да съществуват и да получават от него своята същност, макар че доброто не е същност, но по достойнство и по сила стои много по-горе от същността.